

KOROŠKA

Njen razvoj v deželo je potekal drugače kot na štajerskem. Čeprav je Koroška postala vojvodina več kot 200 let pred Štajersko, se je v deželo razvila šele konec sr. veka. Kakor je bil pojav Koroške Vojvodine 976 veličasten, je bil kratkotrajen – v 100 letih do 1077, ko so Eppensteinci postali dedni koroški vojvode, je imela kar 10 vojvod. Razen Adalbera Eppensteinskega je malokdo med njimi pomenil kaj v Vojvodini. Nekateri z njo niso imeli nikakršnih stikov, niso izstavljali listin ali pa jih v Vojvodino sploh nikoli ni bilo. Čast in naslov koroškega vojvode sta jim služila le za dosego državno-knežjega ranga. Še tisto oblast, ki so jo imeli na Koroškem, je omejeval valpet, ki je upravljal tamkajšnjo kraljevo zemljo. Prvi nosilec tega urada, ki je na Koroškem omenjen med 965 in 1027, je bil Hartvik – hkrati je bil še bavarski palatinski grof in človek največjega zaupanja Otona I. in Otona II. Ta bogata posest, ki si jo je pridobil na zaupanju, je preko njegovih dveh hčera prešla na eni strani na Aribonce, ustanovitelje samostanov v Gößu na dan. Štajerskem in Millstattu na Koroškem, na drugi strani pa na Vovbrške grofe. Namesto vojvod so si ključne položaje na Koroškem zagotovili posvetni in cerkveni prejemniki kraljeve zemlje. Od teh sta bili najpomembnejši nadškofija Salzburg in škofija Bamberg. Salzburg si je začel utirati pot že s karantanskim misijonom od srede 8. st. naprej. V visokem sr. veku je že nadziral vse pomembne poti, ki so vodile na S. Breže so bile do konca 13. st. najpomembnejše koroško mesto. Bile so tako mogočno utrjene, da so spominjale na kraljevski in ne na nadškofovski sedež. Tam so od srede 12. st. kovali pfeninge, ki so imeli vodilno vlogo v denarnem obtoku JV alpskega prostora. Odločujoča za koroško zgodovino je bila tudi 1007 ustanovljena frankovska škofija Bamberg. Njen ustanovitelj Henrik II. ji je na Koroškem namenil bogato posest, kjer je posebej izstopal strateško pomembni Beljak. Tu se že 878 omenja most čez Dravo, 979 pa še grad, dvor in cerkev. Beljak je bil in je še danes najpomembnejše prometno vozlišče Koroške. S privilegijem Henrika IV. iz 1060 je dobil tržno pravico in bil izvzet iz oblasti koroškega vojvode. Ta privilegij je tvoril eno temeljnih pravnih podlag za to, da je Bamberg vse do 1535 ohranil državno neposrednost in eksteritorialnost vseh svojih koroških posesti.. tudi posest Goriških grofov na nekdanjem zg. Koroškem s središčem v Lienzu je bila v Vojvodini Koroški, ne pa tudi v deželi Koroški, saj koroški vojvoda nad njo ni imel deželnoknežje oblasti. V »prednji grofiji Goriški« je plemstvo za svoje deželne gospode priznavalo Goriške grofe. V enakem položaju sta bili med 1436-56 tudi grofija Ortenburg ob Srednji Dravi s centrom v Spittalu in grofija Strmec V od Beljaka. Obe grofiji so po 1418 izumrlih Ortenburžanih dedovali grofje Celjski. V njihove roke so prišla tudi ortenburška gospodstva na Kranjskem. Celjani so bili 1436 povzdignjeni v državne kneze, takrat sta grofiji Ortenburg – Strmec postali del celjske kneževine in dežele ter se hkrati izločili iz dežele Koroške.

Eppensteinci

Cerkev in plemstvo sta bila takrat dominirajoči sili, tako da je koroškemu vojvodi ostalo le malo možnosti za izgradnjo lastnega močnega teritorialnega gospodstva. Šele, ko so Eppensteinci 1077 drugič postali koroški vojvode, je postala možnost preboja vojvodske moči na Koroškem mogoča in verjetna. Eppensteinci so bili prvi vojvode, katerih interesi so bili usmerjeni predvsem na Koroško – ta je šele z njimi dobila vojvodsko dinastijo za daljše časovno obdobje: vojvodski naslov je postal deden v njihovem rodu. Z Liutoldom je naslov koroškega vojvode pripadel visokoplemiškemu rodu, ki je bil v Vojvodini doma in je imel v njej bogata posestva. Liutolda je 1090 nasledil brat Henrik, ki je bil prej istrski mejni grof in odvetnik oglejske cerkve. Ulrik (tretji brat), ki je bil najprej opat v St. Gallenu, je 1086 postal oglejski patriarh in nosilec javne oblasti v Furlaniji. 1093 mu je Henrik IV. podelil še mejno grofijo Kranjsko. V rokah Eppensteincev se je na JV nemške države skoncentrirala velika moč. Dinastija je s smrtjo vojvode Henrika 1122 izumrla.

Spanheimi

Eppensteinci so bili povezani s Spanheimi, ki so dobili naslov koroškega vojvode in ga obdržali do 1269, niso pa dobili eppensteinskih posesti, ki so jih dedovali mejni grofje karantanske krajine, Traungauci, ki jim je ravno ta pridobitev prinesla izgradnjo deželnoknežje oblasti na Štajerskem. Nekdaj karantanske grofije ob Muri in Aniži so bile za Koroško dokončno izgubljene. Moč Spanheimov je bila omejena samo na centralne predele Vojvodine Koroške v trikotniku Št. Vid – Celovec – Velikovec. Prostor ok. Št. Vida so pridobili na račun Bamberga šele 1176 in tam ustvarili svoj prvi vojvodski trg, ki se je v 1/1 13. st. razvil v vojvodsko rezidenco s sedežem vojvodskega in ograjnega sodišča in s tem koroško »glavno mesto«. Ko se je v 16. st. na Koroškem končal razvoj v deželo, je bil njen center Celovec. 1518 je koroški deželni knez, cesar Maksimilijan I., to mesto

podaril koroškimi deželni stanovom in ti so sem iz Št. Vida prenesli svoj sedež. Celovec je bil drugi vojvodski trg. Uveljavljati se je začel v času dolge vlade vojvode Bernharda. Kot mesto pa se skupaj z Velikovcem prvič omenja v neki listini iz 1252. Prav z Bernhardom začnejo Spanheimi načrtno izgrajevati deželnoknežjo oblast. On je prvi, ki se označuje kot deželni knez in sodnik dežele. Proti koncu 13. st. se že omenja koroško deželno pravo. Spanheimom zaradi močnega položaja Salzburga, Bamberga in Goriških grofov, Ortenburžanov in Vovbrških grofov, ni uspelo ustvariti deželnoknežjega gospostva v Vojvodini. Tako kot Eppensteinci niso mogli pridobiti koroških posesti, tako tudi Spanheimi niso uspeli uveljaviti svojih interesov na račun konkurentov. Tudi najmočnejši in najpomembnejši Spanheim, Bernhard, je leta 1227 doživel poraz v poskusu, da bi dobil bamberški Beljak. Zaradi šibkosti svojega položaja na Koroškem so Spanheimi svoje težišče prenesli izven Vojvodine na J v Ptujsko marko, Istro, deloma Furlanijo in predvsem na Kranjsko, kjer so imeli 2 velika posestna kompleksa s središčema v LJ in v Kostanjevici na Krki. Tu si je Ulrik I. 1248 uspel pridobiti andeško-višnjegorsko dediščino. Postal je tudi gospod Kranjske. Toda 1269 so z njegovo smrtjo Spanheimi izgubili naslov koroškega vojvode. ZAdnji Spanheim, Ulrikov brat Filip, izvoljeni salzburški nadškof in izvoljeni oglejski patriarh, je izgubil igro za koroški vojvodski naslov, ki ga je dobil njegov bratranec Otokar II. Přemysl, češki kralj in avstrijski in štajerski vojvoda, ki je po Ulrikovi smrti takoj zasedel Koroško in Kranjsko. 1278 je Otokar propadel in naslov koroškega vojvode so si 1286 pridobili Tirolsko-Goriški grofje, ki so ga nosili do 1335. Tudi njim je koroška vojvodina omogočila dvig med državne kneze. Majnhard je bil 1286 ustoličen za koroškega vojvodo. Izviral je iz grofovskega rodu, ki se je im. po Gorici ob srednji Soči. Ko se je 1271 goriška dinastija razcepila, mu je pripadla Tirolska, kjer si je ustvaril deželnoknežjo oblast. Njegov brat Albert je dobil vsa ostala goriška posestva, med njimi vsa, ki jih je imela rodbina na Koroškem. Ko je 1436 začela nastajati celjska kneževina in dežela, ki je vključevala tudi ortenburško dediščino na zg. Koroškem, se je zdelo, da je Koroška popolnoma propadla. Do zmage deželnega kneza nad cerkvijo in plemstvom je prišlo šele po sredi 15. st. Takrat se je povečala moč Habsburžanov, ki je bila povezana s ponovno pridobitvijo nemške krone in s propadom Celjanov. Z mirom v Požarnici se je 1460 končal boj za celjsko dediščino. V njem so Goriški grofje podlegli cesarju Frideriku III. Habsburžanom so takrat pripadala celjska posestva na Koroškem in celotna Prednja grofija Goriška. Deželnoknežja posest in oblast se je na Koroškem z enim zamahom podvojila. 1535 je dežela Koroška dobila še bamberško posest, s čimer je bila dokončno zagotovljena deželna enotnost Vojvodine Koroške.

Obred ustoličevanja koroških vojvod

1414 se je dal Ernest Železni kot zadnji koroški vojvoda ustoličiti po prastarem običaju. O tem pričata še danes ohranjena knežji kamen in vojvodski stol. Obred je potekal tako, da je pred slovenskega kmeta, koseza, ki je sedel na knežjem kamnu, prišel vojvoda. Ko je od njegovega spremstva dobil pritrdilne odgovore na njegova vprašanja, mu je kmet kot sebi enakemu – vojvoda je bil oblečen v kmečko obleko – prepustil knežji kamen in mu s tem simbolno izročil oblast v Vojvodini. Novi vojvoda je pred tem že prejel Vojvodino Koroško od vladarja v fevd. Ampak šele po tem delu obreda, ki je potekal pri Krnskem gradu, ga je krški škof med mašo pri Gospe Sveti blagoslovil. Tisto popoldne je moral vojvoda z vojvodskega stola na Gosposvetskem polju podeljevati fevde. Spremljevalcem 1335 ustoličenega Habsburžana Otona se je zdela ta ceremonija smešna, zato se je Friderik III., ki je menil, da je kmečki obred preveč poniževalen za vojvodo, izognil ustoličenju in ga s tem tudi dokončno odpravil. Vendar je ta obred vzbujal pozornost večine piscev. Med njimi je bil znani francoski pravni zgodovinar Jean Bodin, preko njegovega dela je ustoličevanje poznal tudi Thomas Jefferson, predsednik ZDA. Ustoličevanje ima svoje korenine še v predfevdalnem času in je preostanek gentilne ureditve Karantancev. To nam potrjuje tudi *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* s poročilom, da so Karantanci »naredili« najprej Gorazda in nato še Hotimirja za svojega kneza.

Viri o ustoličevalnem obredu

Trije temeljni – ohranjeni v najstarejših rkp. iz 14. st. 1.) Vložek v dveh rkp. nemške pravne knjige »Švabsko ogledalo«; 2/2 14. st. – giessenski, 2/2 15. st. – gallenski. 2.) Opis v prvem delu »Avstrijske rimane kronike« – napisal zgornještajerski vitez Otokar iz Gente med 1306-1308. 3.) Opis v kroniki »Liber certarum historiarum« – delo vetrinjskega opata Janeza. Te vire so preučevali Volterini, Torggler in Rauch, Klebel, Mal, Graber.

Puntschart – *Herzogseinsetzung und Huldigung in Kärnten* (1899) – s tem delom se začnjenja prava preiskava obreda v modernem zgodovinopisju.

Enej Silvio Piccolomini (papež Pij II.) – v delu »De Europa« (opis) – slovesnost, o kakršni se ne sliši nikjer drugje.

Podobno tudi Jean Bodin v delu »Six livres de la République« – obred, ki nima para na svetu.

Izpitna vprašanja 9. 6. 2003:

- Etnogeneza Karantancev
- Širjenje Habsburške moči na slovenskem ozemlju